

RÓBERT LETZ

Trsko-Slovenska Dohoda,
zavzeta v Pittsburghu, Pa. dne 20. maja, 1918.
Združeni slovenski in češki organizaciji so
spet, blazno

Slovenski Vojni Zvezek Narodno Svetovalni
a Vojni Vojni Kabineti

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi
prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

prejeli so polnomočni predstavitelje Evropske Narodne
Stranke, ki so, pod imenom, a tudi slovenski vojni a tudi

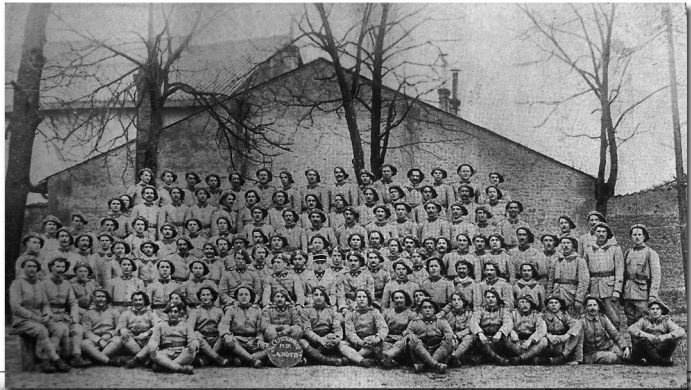
SLOVENSKÉ DEJINY

IV 1914 - 1938

SLOVENSKÉ DEJINY IV

Bratislava 2010

RÓBERT LETZ

Slovenské dejiny IV

1914 – 1938

Vydalo Literárne informačné centrum
Námestie SNP 12
812 24 Bratislava
www.litcentrum.sk

Lektoroval PhDr. Valerián Bystrický, DrSC.

Prvé vydanie
Zodpovedná redaktorka Jana Skladaná
Návrh obálky a grafická úprava Dušan Grečner
Menný a miestny register zostavila Marta Bábiková

Vytlačil: Marketing and Business Group, s.r.o., www.polygrafcentrum.sk

© Róbert Letz 2010
Cover design © Dušan Grečner 2010

ISBN 978-80-8119-028-5

OBSAH

ÚVOD	7
HLAVA I	
SLOVÁCI POČAS PRVEJ SVETOVEJ VOJNY (1914 – 1918)	9
1. Situácia pred vojnou	10
2. Vo vojnovom víre	17
3. Domáci odboj	26
4. Zahraničný odboj	36
5. Finálny rok 1918	67
HLAVA II	
SLOVÁCI V PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKE (1918 – 1938)	83
1. Vznik česko-slovenského štátu	84
2. Začleňovanie Slovenska do nového štátu	94
3. Politický systém	114
4. Politické strany	120
5. Zápas o autonómiu Slovenska	154
6. Križovatky zahraničnej politiky	209
7. Kritický rok 1938	235
8. Vyhlásenie autonómie Slovenska	258
9. Slovenská spoločnosť v rokoch prvej ČSR	266
10. Rozvoj slovenskej kultúry	285
11. Hospodárske pomery	300
Texty a výklad k obrázkom	313
Literatúra	314
Periodiká	328
Menný a miestny register	329

ÚVOD

20. storočie má osobitný význam v dejinách slovenského národa. Je to storočie plné náhlych, nečakaných zvrátov, storočie násilia, storočie totalít, súčasne však aj storočie nádejí, pokusov o pozitívne zmeny, storočie nevidaného technického pokroku... Ak sa koncom 19. storočia zdalo, že počtom malý slovenský národ nemá perspektívu a je odsúdený na postupnú asimiláciu a vystáhovalectvo, 20. storočie túto pochmúrnu perspektívu zvrátilo. V slovenských dejinách, podobne ako v dejinách iných národov sa stretávajú dve sily – konštruktívna, ktorá žičí napredovaniu národa v jeho ambícii dosiahnuť vyššiu kultúrnu, mravnú a ľudskú úroveň, a druhá, deštruktívna, ktorá túto ambíciu podlamuje, ktorá neverí vo vlastné sily a perspektívu, ktorá – aby bola silnejšia a presadila svoje ciele – hľadá často spojencov mimo domova, lebo doma nemá dostatočné zázemie. Táto sila stavia najmä na osobných a skupinových, zväčša materiálnych záujmoch. Je to zápas o bytie a existenciu, zápas o slobodu a práva, zápas tuzemský i zápas transcendentný. Toto rozdelenie sa tiahne slovenskými dejinami bez ohľadu na zmeny štátnych útvarov a politických režimov, bez ohľadu na politickú príslušnosť ľudí. Výraznejšie ho konkretizovali dve svetové vojny, ktoré zdôraznili vnútorné protiklady spoločnosti a odhalili celkovú mravnú a hodnotovú krízu. Kríza a prehlbujúce sa protiklady však súčasne otvárali perspektívu nového hľadania a vlastného sebaspytovania. Táto perspektíva je v súlade so smerovaním ľudských dejín a v nich i slovenských dejín k vyrovnávaniu disharmonických síl, k súladu, ktorý zabezpečí dôstojné miesto každému človeku a každému národu.

Slovenské dejiny 20. storočia sú silno poznačené fenoménom tragickosti. Úsilie presadiť víziu lepšieho a kvalitnejšieho života Slovákov, spojené s veľkými obeťami, sa akoby vymyká z rúk politikov a napokon sa pod nepriaznivým vplyvom vonkajších a vnútorných okolností končí vo svojom protiklade. Ak sa zdá, že cieľ bol dosiahnutý, nakoniec spoločenský život vyúsťuje do paradoxného popretia pôvodných ideálov a treba začínať znova a hľadať nové východiská. Početne slabé a heterogénne vedúce elity narážajú na vnútorné a vonkajšie bariéry, ktoré často nedokážu prekonať a stávajú sa iba nástrojom vonkajších vplyvov. Aj na Slovensku sa bojovalo ostro kto z koho. Zrod novej politickej kultúry po roku 1918 sprevádzal súčasne neľútostný politický zápas,

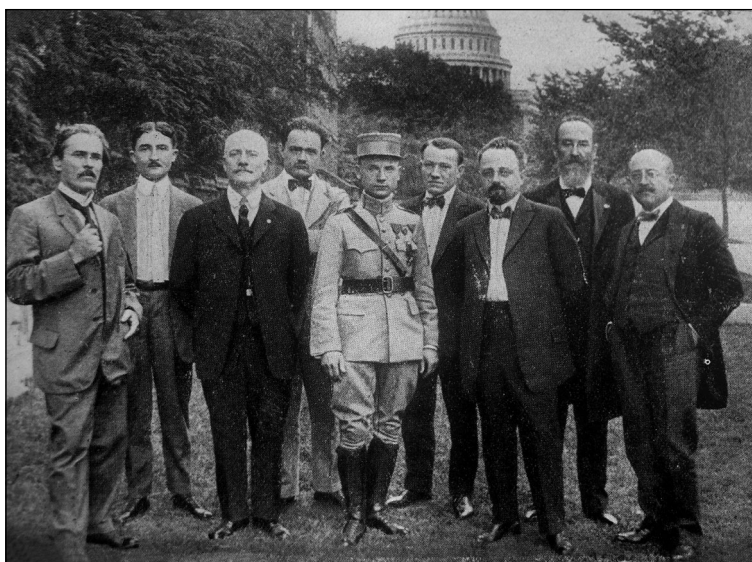
ktorý bol inou formou a úrovňou zápasu za rešpektovanie národných, občianskych a ľudských práv. Dosiahnutie vlastnej štátnosti so všetkými atribútmi v roku 1939 je súčasne ponížením do stavu kolaborácie s nacistickým Nemeckom. Vízia sociálne spravodlivej spoločnosti ústi do komunistického systému, popierajúceho základné práva. Slovenské dejiny sú teda v 20. storočí najmä dejinami paradoxov, dejinami striedania a nových začiatkov, dejinami, v ktorých akoby sa ideály obracali vo vlastný opak, dejinami, keď ostalo veľa skrytého, nedopovedaného a nedokončeného.

Štvrtý zväzok diela Slovenské dejiny je vymedzený rokmi 1914 až 1938, teda začiatkom prvej svetovej vojny a vyhlásením autonómie Slovenska v rámci Česko-Slovenskej republiky. Začať rokom 1918 ako medzníkom by znamenalo vytrhnúť sled udalostí bez možnosti poznania ich najbližších časových súvislostí. Prvá svetová vojna, a následne rok 1918, mali markantný vplyv na vznik úplne novej politickej a spoločenskej situácie pre Slovákov i pre celú Európu a svet. Zmena, ktorá v roku 1918 zasiahla zásadným spôsobom slovenský národ – vznik česko-slovenského štátu a systému parlamentnej demokracie – bola taká silná a radikálna, že ďalšie historické zmeny možno v istom zmysle považovať za reakcie na ňu a vyrovňovanie sa s ňou. Táto skutočnosť podčiarkuje dôležitú líniu syntézy slovenskej národnej myšlienky s myšlienkou demokratickou v duchu kresťanského humanizmu v moderných slovenských dejinách. Tento zväzok by sa dal ukončiť vznikom slovenského štátu v roku 1939. Mníchovská dohoda a vyhlásenie autonómie Slovenska v rámci Česko-Slovenska však priniesli po dvadsiatich rokoch existencie Česko-Slovenska zásadnú zmenu, ktorá bola zmenou štátoprávnou – naplnili sa požiadavky slovenských autonomistov – a súčasne aj zmenou politického systému z parlamentnej demokracie na autoritatívny spôsob vlády.

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

HLAVA

I

SLOVÁCI POČAS
PRVEJ SVETOVEJ VOJNY
(1914–1918)

1. SITUÁCIA PRED VOJNOU

Nespokojnosť so štátnym usporiadaním dualistického Rakúska-Uhorska Slovenskú spoločnosť v predvečer prvej svetovej vojny charakterizuje hospodárska, kultúrna a politická nerozvinutosť. Tvrdý maďarizačný tlak a masové vysťahovalectvo pre ňu znamenal stagnáciu a úpadok. Vzťahy medzi Viedňou a Budapešťou boli napäté. Dualistický kompromis sa zdal obom stranám prežitý a hľadalo sa nové riešenie. Krízu dualizmu ohlasovalo rýchle striedanie uhorských vlád, ťahajúce sa kompetenčné spory, rôznosť politického systému a rozdielne tempo vývoja a modernizácie spoločnosti. V tejto situácii sa hľadali východiská, ktoré by ponúkli nové a trvalejšie riešenie pre budúcnosť monarchie, a tým i stabilitu v stredoeurópskom priestore. Predvídavi politici videli východisko vo federalizácii Rakúska-Uhorska.

Plán Aurela Popoviciho Preto veľkú pozornosť vyvolala napríklad kniha lekára Rumuna Aurela C. Popoviciho Spojené štáty veľkého Rakúska. Politické štúdie k riešeniu národnostných otázok a štátoprávných kríz v Rakúska-Uhorsku (Die vereinigten Staaten von Groß-Österreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und Staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn), ktorá vyšla v Lipsku roku 1906. Popovici navrhoval pretvoriť Rakúska-Uhorsko na 16 národných samosprávnych oblastí, pričom Uhorsko navrhoval rozdeliť na päť samosprávnych celkov: 1. Maďarmi obývané Maďarsko 2. Slovensko 3. Sedmohradsko 4. Chorvátsko-Slavónsko 5. Srbská Vojvodina. Každá z týchto oblastí by mala vlastný krajinský snem, ktorý by vysielal delegátov do centrálneho parlamentu. Do kompetencie centrálneho parlamentu by patrili veci zahraničnej politiky, obrany, financií, ciel, železníc, civilného a trestného práva. Popri centrálnom parlamente by existovala i centrálna vláda. Ako štátny jazyk sa predpokladala nemčina. Vnútorne prebudovanie monarchie na etnickom princípe by si vyžiadalo zrušenie starých historických hraníc a rešpektovanie národnostných ostrovov. Popovici sa vo svojom diele vyjadril: „*Hodina udrela, všetky národy sú v táboře Rakúska a čakajú na oslobodenie z dualistického jarma. Má sa ríša Habsburgovcov udržať, alebo zaniknúť? Ešte môže všetko dobre dopadnúť, ešte môže byť všetko zachránené.*“ Z hľadiska slovenských dejín je Popoviciho návrh zaujímavý aj preto, že ráta so samosprávnym slovenským územím. Z toho vyplýva, že slovenská

Z ďalších autorov federalizačných projektov treba spomenúť rakúskeho sociálneho demokrata, bibliotékara ríšskej rady Karola Rennera, ktorý svoje predstavy uverejňoval pod pseudonymom Rudolf Springer. Renner požadoval definovať rozdiel medzi štátom a národnosťou a na základe tohto odlišenia zaviesť dvojitzú národnostnú a územnú správu. Zavedením národnostnej správy a uznaním národov za svojprávne jednotky štátu by sa citlivý problém vyriešil. Na úrovni národných samosprávnych celkov by podľa neho problém dvojjazyčnosti a viacjazyčnosti vyriešilo vytvorenie spoločných federácií.

S federalizačnými plánmi sympatizoval i následník trónu František Ferdinand, ktorý sa dvadsať rokov zaoberal myšlienkou prebudovania monarchie. Najprv ju chcel prebudovať na federáciu korunných krajín, neskôr na trialistický rakúsko-uhorsko-juhoslovanský štát, ktorý by smeroval k naplneniu Popoviciho projektu. Práve južní Slovania, žijúci v monarchii, mali vytvoriť protiváhu a akéhosi strážcu Uhorska. Súčasne rátal s posilnením postavenia nemaďarských národov v Uhorsku. Do okruhu jeho informátorov a prívržencov patrili osobnosti politického a cirkevného života Uhorska z radov Nemaďarov, ktorých zoskupil do Belvedérskej dielne podľa zámku vo Viedni, kde sídlil. Patril sem Slovák Milan Hodža, Rumuni Julius Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Chorváti Pavao Rauch, Ivan Frank a Marek Bombelles, Rakúšania Otakar Czernin, Lepold Chlumetzky, Felix Oppenheimer (politici), prof. Gustav Turba, Heinrich Funder, Karol Junker (redaktori), Maďari József Kristóffy, prelát a neskorší veľkvaradínsky biskup József Lányi, novinár György Linder. Uhorských Nemcov zastupoval Edmund Steinacker. Je zaujímavé, že k následníkovi trónu Františkovi Ferdinandovi, ktorý bol ortodoxný katolík, prenikol zo slovenských politikov práve evanjelik Milan Hodža. Svedčí to o schopnostiach M. Hodžu i o obojstrannej schopnosti prekonať konfesionálne rozdiely v záujme riešenia situácie. Na jednom zo stretnutí s M. Hodžom a so správcom mariánskeho pútnického miesta v rakúskom Mariazellí Rupkom Rehákom sa F. Ferdinand 14. 3. 1913 vyjadril: „*Váš osud mi leží v srdci. Informujem sa o Vašom položení dopodrobna a trvám na tom, že Vášmu národu, ako aj všetkým národom Uhorska treba poskytnúť všetky potrebné podmienky národnej existencie, lebo Vy a nie Maďari ste vlastne v prvom rade základom mocnej monarchie... I môj*

syn nosí slovenský kroj a dobre mu pristane. “Takto sa následník trónu nevyjadroval iba pred Slovákmi. V liste Maximiliánovi Vladimírovi Beckovi z 28. 8. 1900 František Ferdinand napísal: „*Už bolo dosť ľútostivej politiky. Všetkému sú v každom smere a vždy vinní Maďari a tak ako ten Riman, ktorý vždy hovoril ceterum censeo Cartago esse delendam, tak ja hovorím ceterum censeo Maďaria (Magyarien) esse delendam.*“ Inde sa vyjadril: „*Nech idú Maďari do čerta s ich privilégiami! Sú taký istý národ ako ostatné. Prečo chcú mať viac práv ako Česi, Poliaci, Rumuni a Slovinci?*“

Následník trónu
František
Ferdinand

Reformné plány následníka trónu boli známe vedúcim maďarským politikom v Uhorsku, ktorí sa ho pokúšali izolovať, zdiskreditovať a obísť pri dôležitých rokovaníach, kde úspešne pôsobili na starého panovníka Františka Jozefa I. Za stelesnenie zhubnej maďarskej politiky v Uhorsku považoval I. Tiszu. Tiszove sympatie voči následníkovi trónu tiež neboli veľké. Sám sa vyjadril: „*Ak ma František Ferdinand už ako František II. donúti, vyvolám proti nemu národnú revolúciu a posledné slovo bude patriť mne.*“ Samozrejme, je otázne, či by František Ferdinand po nástupe na trón dokázal uskutočniť svoje zámery. Iste by sa nevyhol otvorenému konfliktu s vládnucimi maďarskými liberálmi. Uspokojenie národných ambícií bolo lákavé, no určitá renesancia viedenského centralizmu by asi neuspela.

František Ferdinand, A. Popovici a K. Renner videli najväčšiu prekážku v uskutočnení federalizačných plánov vo vládnucich maďarských kruhoch, ktoré vychádzali z bázy dualizmu smerom k samostatnému uhorskému štátu. Z maďarskej strany žiadal zásadnejšiu revíziu

maďarizačnej politiky iba sociológ Oszkár Jászi a úzky okruh jeho spolupracovníkov, združených v Občianskej radikálno-demokratickej strane. Podľa neho panujúca oligarchia sa bráni modernej poľnohospodárskej politike, reformám v školstve a v daňovom systéme. Namiesto toho, aby vykonávala tvorivú prácu, sústavne znepokojuje verejnú mienku štátoprávnymi otázkami a šovinistickým štvaním proti národnostiam.

Federalizačné plány vychádzali zo zachovania habsburskej monarchie, prípadne predpokladali jej transformáciu, no predpokladali, že je možné udržať tento stredoeurópsky štátny útvar ako veľký celok. Naproti tomu existovali aj plány, ktoré kalkulovali so zásadnejšou zmenou stredoeurópskeho priestoru úplným osamostatnením Uhorska, prípadne vytvorením veľkej Slovanskej ríše na čele s Ruskom. Tento posledný variant počítal s prítomnosťou Ruska v strednej Európe. Predseda mladočeskej strany Karel Kramář vypracoval ešte v máji 1914 ústavu Slovanskej ríše (Slovanského zväzu). Táto veľká monarchia mala zahŕňať Ruské cárstvo, Poľské kráľovstvo, České kráľovstvo, Bulharské cárstvo, Srbské kráľovstvo a Čiernohorské kráľovstvo. Slovanská ríša mala tvoriť jednotné colné a obchodné územie, na ktorom by platila spoločná mena. Na čele tohto štátneho útvaru mal stáť cár, ktorý by v Českom a Poľskom kráľovstve menoval svojich zástupcov. Kramář presne vymedzil spoločné veci, o ktorých rozhoduje cár, vláda (ríšska rada) a parlament (ríšska дума). Jeho návrh predpokladal zavedenie povinného vyučovania ruštiny od druhej triedy obecných škôl, ruština mala byť veliacou rečou spoločnej armády. Tieto návrhy pripomínajú situáciu o niekoľko desaťročí neskôr, keď v Rusku neexistovala konzervatívna monarchia, ale komunistický režim. Kramář do Českého kráľovstva zahrnul aj Slovensko, pričom vymedzil jeho hranice. Podľa neho by išlo o „*území severního Uherska, jejichž hranice jde po středním Dunaji od Bratislavy k Vyšehradu pod Budapešti a dále po přímé linii na východ k hranici Uherské Rusi a Západní Haliče*“.

Kým v predlitavskej časti monarchie bol ešte v roku 1907 prijatý nový volebný zákon, ktorý zaviedol všeobecné volebné právo pre mužov od 24 rokov, uhorské liberálne vlády sa k takémuto kroku neodhodlali. Právo voliť mala úzka skupina 6,1 % občanov, no bez tohto práva ostávalo 94 % občanov. Vo voľbách do uhorského snemu v júli

**Plán
Slovanskej ríše
Karla Kramářa**

**Politické
pomery pred
vznikom prvej
svetovej vojny**

1910 zvíťazila liberálna Národná strana práce. Národnostný klub vyšiel z volieb citeľne oslabený, pretože do parlamentu sa dostalo iba 8 národnostných poslancov (z toho traja Slováci: Ferdiš Juriga, Pavol Blaho a Ferko Skyčák) a neboli zvolené jeho tradičné opory – M. Hodža, A. Vlad a J. Maniu. Voľby roku 1910 boli vôbec poslednými voľbami do uhorského parlamentu. Triumf liberálnej oligarchickej politiky v Uhorsku predstavovala vláda premiéra I. Tiszu (1913 – 1917). Tisza prišiel s premyslenou koncepciou vnútornej i zahraničnej politiky Uhorska. Starého panovníka Františka Jozefa uspokojil perfektne fungujúcim parlamentom a sústavne deklarovanou vernosťou myšlienke dualizmu. V zahraničnej politike sa výrazne orientoval na Nemecko, čím potvrdil kurz, ktorý rakúsko-uhorskej politike udávali jej maďarskí ministri zahraničných vecí. Nemecký cisár Viliam II. v podstate súhlasil s Tiszovou predstavou jednotného maďarského Uhorska a Nemeckého Rakúska. S touto koncepciou nesúhlasil následník trónu František Ferdinand, ktorý ju považoval za obmedzenie rakúskych záujmov. Nemecká podpora maďarských vládnych kruhov mu zväzovala ruky a znemožňovala urobiť ráznejšie kroky, smerujúce k prebudovaniu dualistického systému v monarchii. Maďarskej vládnej garnitúre naklonená oficiálna politika Nemeckej ríše a osobné sympatie cisára Viliama II. voči Maďarom pomáhali Nemecku kontrolovať následníka trónu. Na tieto skutočnosti sa treba pozeráť aj v kontexte vzťahov Nemecka a Rakúsko-Uhorska. Rakúsko-Uhorsko bolo pre Nemecko životne dôležitým východiskom zo stredu Európy na Balkán a odtiaľ na Blízky východ. Od roku 1867 bola Rakúsko-uhorská monarchia odkázaná na zahraničný kapitál. Jeho výška dosiahla roku 1914 10 miliárd korún, z toho 6 miliárd pochádzalo z Nemecka a 3 miliardy z Francúzska. Rakúsko-uhorské investície v zahraničí naproti tomu dosahovali iba 500 000 korún.

Kalkulácie vlády Istvána Tiszu Tiszova vláda nepodceňovala slovenskú otázku, ale pokladala ju za viac vnútornú otázku Uhorska, no za významnejšiu považovala otázku uhorských Rumunov. Súviselo to aj s úsilím zlepšiť vzťahy k Rumunskému kráľovstvu. Tisza tým chcel získať nielen sympatie Rumunského kráľovstva, ale aj posilniť vládnu líniu, oslabiť kooperáciu nemaďarských národov a v neposlednom rade prekaziť federalizačné plány následníka trónu Františka Ferdinanda. Tiszove aktivity sa vystupňovali roku 1913 po skončení balkánskych vojen, z ktorých vyšlo

posilnené Srbsko. Získaním podpory Rumunska alebo aspoň jeho neutralizáciou a získaním Bulharska porazeného v balkánskych vojnách by došlo k izolácii Srbska, ktoré mohlo byť podľa Tiszových predstáv pokorené preventívnym vojenským ťažením. Náčelník generálneho štábu rakúsko-uhorskej armády Franz Conrad von Hötzendorf navrhoval riešiť krízu po druhej balkánskej vojne preventívnou vojnou proti Srbsku. Proti tomu sa postavil panovník František Jozef I. i následník trónu František Ferdinand. Aj rakúsko-uhorský minister zahraničných vecí Leopold Berchtold rátal roku 1913 s reálnou možnosťou vojny proti Srbsku.

V slovenskej politike boli krátko pred začiatkom vojny aktívne dve samostatné politické strany: Slovenská národná strana (SNS) a Slovenská ľudová strana (SLŠ). Nešlo o masové politické strany so širokou voličskou základňou a vlastným organizačným aparátom, ale o voľné združenia. Navyše veľa Slovákov sa angažovalo v celouhorských politických stranách, ktoré aspoň do istej miery tolerovali ich slovenské presvedčenie (napríklad ľudovej, sociálnodemokratickej, kresťansko-socialistickej). Niektoré prúdy sa ešte nevykryštalizovali do osobitných strán, ale mali veľký význam (napríklad agrárny prúd, ktorý reprezentoval M. Hodža). Slovenská politika bola diferencovaná na tábory podľa politicko-ideovej orientácie (konzervatívci – liberáli), podľa konfesionalnej orientácie (katolíci – evanjelici), podľa náhľadu na sociálnu otázku (socialisti a ich odporcovia), podľa generácií (staršia generácia – mladšia generácia). Vzťahy medzi týmito tábormi boli vyhrotené, pričom spory kulminovali práve krátko pred začatím vojny. Táto politická rozdrobenosť nevyvinutej politickej scény malého národa bola vonkajším prejavom nedostatočnej politickej kultúry, no súčasne aj netolerantnosti. V konečnom dôsledku poškodzovala záujmy Slovákov ako národného celku. To si postupne začali uvedomovať viaceré osobnosti, preto hľadali k sebe cestu bez ohľadu na politickú orientáciu v snahe určiť aspoň základné spoločné súradnice slovenského politického života.

V roku 1913 sa z iniciatívy V. Šrobára začalo diskutovať o možnostiach koordinácie slovenskej politiky a vytvorenia spoločného orgánu – Slovenskej národnej rady (SNR), v ktorom by boli zastúpené všetky slovenské politické prúdy. Teda mala platiť zásada v spoločných zásadných veciach zhoda a spoločný postup, inak mali politické prúdy

Pokus o založenie Slovenskej národnej rady

voľnú ruku. Ako vhodná inšpirácia slúžil rumunský a český príklad. Myšlienka sa ujala a osvojil si ju nový predseda SNS právnik Matúš Dula, ktorý uverejnil výzvu na založenie SNR v *Národných novinách* 11. 4. 1914. Konkrétne rokovanie slovenských politikov o vytvorení SNR sa konalo 26. 5. 1914 v Budapešti. Na rokovaní chýbali predstavitelia SĽS, no predseda tejto strany A. Hlinka listom súhlasil s cieľom porady. Podľa zachovanej zápisnice z budapeštianskeho stretnutia vieme, že prítomní sa zhodli na vytvorení SNR v záujme dosiahnutia spolupráce v oblasti jazyka, politiky a hospodárstva. SNR mala vyjadrovať navonok jednotnú vôľu slovenského národa a dovnútra dbať o spoločný postup vo veciach spoločného záujmu a o vzájomnú svornosť. Dohodlo sa, že SNR bude pozostávať z ôsmich členov a predsedu SNS. Ďalším krokom mala byť dohoda so SĽS a jej priťahnutie k SNR. Paralelne s prípravami na založenie SNR prebiehali práce na novom programe SNS. Tento program mal byť záväzný aj pre SNR. Vo výklade k programu sa konštatuje, že Slovákov viaže s Čechmi päťstoročná literárna reč, spoločná kultúra. Preto sa hlási k „najužšiemu kultúrnemu a hospodárskemu spojeniu“ s Čechmi. Toto programové budovanie česko-slovenskej vzájomnosti ešte nerátalo s vytvorením samostatného česko-slovenského štátu, ale vytváralo preň predpoklady. SNR sa však k aktívnej činnosti nedostala. Jej možnú činnosť prekazil príchod prvej svetovej vojny. Aj napriek tomu je zaujímavým pokusom riešiť ťažkú situáciu Slovákov v predvojnovom Uhorsku cestou vzájomného dorozumenia a spolupráce napriek rozdielnosti politických či ideových východísk.

Sarajevský atentát na Františka Ferdinanda Dňa 28. júna 1914 počas manévrov rakúsko-uhorskej armády v Bosne podnikli srbskí extrémisti v Sarajeve dva pokusy o atentát na manželský pár – Františka Ferdinanda a jeho manželku Žofiu. Prvý pokus o atentát bol neúspešný, druhý, vedený študentom Gavrilom Principom, sa však podaril. Následník trónu ani jeho manželka atentát neprežili. František Ferdinand istotne v srbských očiach stelesňoval nenávidenú habsburskú moc a predstavoval reálnu prekážku veľko-srbských aspirácií. Mylne ho však považovali za predstaviteľa prívržencov vojnového konfliktu so Srbskom. Následník trónu svojím odmietaním vojnového konfliktu a názormi na vnútorné prebudovanie monarchie stál v ceste aj tým nemeckým a maďarským kruhom, ktoré vojnu so Srbskom považovali za nevyhnutnosť, prostriedok pacifiká-

cie v exponovanom priestore a následníkov rekonštrukčné plány za reálne ohrozenie nemeckého a maďarského živlu v Strednej Európe. Atentát na Františka Ferdinanda poslužil tým silám na strane ústredných mocností a Dohody, ktoré videli reálne východisko z permanentnej krízy na Balkáne vo vojnovom konflikte. Slovenskí politici a vôbec predstavitelia nemaďarských národností v Uhorsku si dobre uvedomili stratu Františka Ferdinanda. Medzi vencami v kaplnke viedenského Burgu, kde boli vystavené rakvy zavraždeného následníka trónu a jeho manželky, bol i veniec s nápisom: „Stratenej nádeji – hlboko skormútení Slováci.“ J. Kristóffy neskôr napísal, že tragická smrť následníka trónu znamenala súčasne stratu dôležitej integračnej osobnosti, spájajúcej sily a súčasne zánik nádeje na zmenu a preorientáciu silnejúcich odstredivých tendencií národnostných politikov.

2. Vo vojnovom víre

Po rakúsko-uhorskom ultimáte srbskej vláde z 23. júla 1914 a srbskej odpovedi, ktorú Rakúsko-Uhorsko označilo za nedostatočnú, vyhlásilo Rakúsko-Uhorsko mobilizáciu a 28. 7. 1914 vypovedalo Srbsku vojnu. Na rakúsko-uhorskú mobilizáciu odpovedalo Rusko čiastočnou a vzápätí aj úplnou mobilizáciou, čím dalo jasne najavo, že stojí na strane Srbska. Tento krok Ruska považovalo Nemecko za nepriateľský, preto 1. 8. 1914 vypovedalo vojnu Rusku. Začala sa prvá svetová vojna. V predstavách vládncích politikov v Rakúsko-Uhorsku mala vojna priniesť rýchle víťazstvo a definitívnu porážku nepriateľských síl, ktoré – ako sa nazdávali – znepokojovali život zvonka i znútra. Preto sa vojna považovala za rýchle a účinné riešenie. Veľkolepé manifestácie za vojnu so slávnostnými príhovormi rečníkov a nadšenými výkrikmi *Éljen a háború!* (Nech žije vojna!) boli divadlom, ktoré prilákali obyvateľov slovenských miest bez ohľadu na národnosť. Je zaujímavé, že vojnovému ošiaľu podľahli aj opoziční maďarskí politici, ktorí si zrejme uvedomovali, že prehratá vojna by mohla priniesť zásadnú zmenu a reálny zánik integrity Uhorska. Uhorská vláda I. Tiszu pripravila pacifikáciu Uhorska v prípade vojny ešte pred jej začiatkom. Ešte v roku 1912 boli prijaté tzv. vojnové zákony a v ďalšom roku zákon 34/1913, ktorý rozšíril postih za delikty, namierené proti panovníkovi a dynastii. 23. 7. 1914 začalo v Uhorsku platiť nariadenie

**Reakcia
spoločnosti
na vznik vojny**

o zrušení slobody zhromažďovania a prejavu. Tlač podliehala prísnej cenzúre. Utlmil sa aj politický život. Parlament prestal zasadať. Predsedníctvo SNS, aby utlmilo rastúce perzekúcie Slovákov, zaujalo 5. 8. 1914 lojálne stanovisko s uhorskou vládou. Začala sa politika pasivity. Jej účelom bolo stiahnuť sa do úzadia a zbytočne nedráždiť vybičované uhorsko-vlastenecké a vojnové nadšenie a súčasne sa vyhnúť prípadným požiadavkám zo strany uhorskej vlády. Aj napriek týmto krokom neboli viacerí Slováci ušetrení perzekúcií.

**Perzekúcia
uvedomelých
Slovákov**

Predseda vlády I. Tisza reálne rátal s tým, že územia obývané nemad'arskými národnosťami sú rizikovými oblasťami, kde by sa mohli vyskytnúť prejavy nesúhlasu. Preto sa vojnové nadšenie využilo na odstránenie nepohodlných osôb. Tento úder zasiahol aj povedomých Slovákov. Ich perzekúciou sa oslavoval triumf nad „vnútornými nepriateľmi“ a „panslávmi“. Za novinové články, nevhodné výroky, prejavy sympatií s Rusmi a Srbmi, alebo podozrenie zo špionáže sa do väzenia dostalo viacero známych slovenských aktivistov, napríklad Ivan Dérer, Jozef Gregor-Tajovský, Milan Hodža, Janko Jesenský, Rudolf Markovič. Trestne stíhaný bol aj historik Július Botto za jeho dielo Krátka história Slovákov a Jozef Škultéty za Veniec slovenských národných piesní. Politickí väzni zo Slovenska boli umiestnení najprv v Bratislave, neskôr v maďarskom Szombathelyi. Tak sa v októbri 1914 ocitlo vo väzení z politických príčin asi 600 Slovákov. Prenasledovanie a zastrašovanie sa prejavovalo aj v tom, že mestská luza dostala voľnú ruku v akciách proti slovenským národovcom. Tí boli fyzicky a slovne napádani, opl'úvaní, dochádzalo k vytĺkaniu okien i k plieneniu ich bytov. Symbolom prenasledovania sa stal katolícky kňaz v Donovaloch Jozef Kačka. Spolu s tamojším notárom Jozefom Messerschmidtom presviedčali zmobilizovaných vojakov, aby nebojovali na fronte proti Slovanom, ale aby využili možnosť a dali sa zajať. Okrem toho obaja odhovárali ľuďí, aby nepodpisovali vojnovú pôžičku, lebo Rakúsko-Uhorsko vojnu prehrá. Pokiaľ ide o štátoprávne usporiadanie v budúcnosti, opierali sa o predstavu spoločného poľsko-česko-slovenského štátu. J. Kačka bol obžalovaný z vlastizrady a v Košiciach odsúdený na trest smrti obesením. Neskôr však dostal milosť a trest bol zmenený na 15 rokov väzenia v Leopoldove. J. Messerschmidta pred väzením a súdom zachránila duševná choroba. Evanjelický kňaz Ján Maliarik, ktorý pôsobil vo Veľkých Levároch, neostal ľahostajný

k vojne. Ešte pred jej vypuknutím písal významným politikom v Európe, aby zabránili vojnovému besneniu. Po jej vypuknutí zasa písal korunovaným i nekorunovaným hlavám Európy a sveta, aby zastavili nezmyselné zabíjanie. Hlásal mierovú spoločnosť bez násilia, nárok každého národa na slobodu a zrušenie armád. Usiloval sa zvolať mierovú konferenciu do Krakova a do Ríma. Štátna vrchnosť i adresáti ho však považovali za čudáka a pomätenca. Za svoje aktivity ho vyšetrovala polícia. Vo februári 1916 odcestoval do Prahy, kde divadelnému obecenstvu počas prestávky opery Richarda Wagnera Valkýra prečítal svoje protivojnové posolstvo. Čakal ho vojenský súd, no nakoniec bol vyhlásený za choromyseľného a internovaný v pražskej psychiatrickej klinike, odkiaľ sa dostal až koncom roka 1917. Perzekúcia Slovákov nadobudla široké rozmery. V tejto vypätej atmosfére očakávania ďalších „martýrov“ národnej veci sa ľahko šírili aj zveličené chýry. Medzi Slovákov v Amerike sa tak dostala správa, že slovenský poslanec Uhorského snemu Ferdiš Juriga bol odsúdený na smrť a popravený. V novinách vychádzali nekrológy, ktoré si pripomínali jeho pamiatku. Napríklad *Národné noviny* v Pittsburghu 10. 9. 1914 napísali: „*Po tieto dni dostali sme správu, že rev. Ferdiš Juriga, vyslanec a farár, nie je viac medzi živými. Vojenský súd odsúdil ho na smrť dňa 12. augusta 1914 a hneď na to chladné gule vojenských pušiek preryli jeho statnú hrud' a zastavili tlkot jeho šlachetného srdca. Hľa, martýr, oduševnený Slovák, bojovník za slobodu, za pozdvihnutie práv svojho ľudu, hrdinský pyká za pravdu, pre svoje presvedčenie i svojim životom a svojou krvou pečatí blahodarnú, v prospech slovenského ľudu konanú prácu.*“ Juriga nezomrel, žil ešte 36 rokov a aktívne zasahoval do diania na Slovensku.

Na základe mobilizačného rozkazu muselo z dnešného územia Slovenska narukovať asi 400 000 mužov. Z obcí a miest muselo priemerne narukovať až 70 % mužov v brannom veku (v niektorých obciach, ako napríklad v Sučanoch pri Martine, to bolo až 90 % mužov). Slovenskí vojaci tvorili asi 4 % z takmer deväťmiliónovej rakúsko-uhorskej armády. Slúžili pri všetkých typoch zbraní a dostali sa na rôzne fronty prvej svetovej vojny. Jednotlivé pluky a prápory boli národnostne premiešané, no v niektorých počet Slovákov prevažoval. Najviac ich bolo zaradených v Trenčianskom 71. pešom pluku (80 % Slovákov), v Bratislavskom 72. pešom pluku (65 % Slovákov) a v

**Slováci
na frontoch
prvej svetovej
vojny**

Prešovskom 67. pešom pluku (60 % Slovákov). Rakúsko-uhorské vojenské velenie začalo 23. 8. 1914 ofenzívu proti ruskej armáde v Haliči. Práve v tomto priestore boli nasadené „slovenské pluky“. V nesmierne krvavých bitkách sa síce dosiahlo víťazstvo pri Krasniku a Komarowe, no za cenu obrovských strát. V máji 1915 vstúpilo do vojny Taliansko po boku štátov Dohody proti Rakúsko-Uhorsku a Nemecku. „Slovenské“ jednotky boli nasadené vo vysokohorskom teréne na talianskom fronte od talianskych Dolomitov až po rieku Soča (Is-sonzo), pretekajúcu dnešným Slovinskom a Talianskom. Pri dvoch veľkých talianskych ofenzívach na rieke Soča v máji a v auguste 1917 sa „slovenským plukom“ podarilo zastaviť útok a po prekonaní 10 až 15 radov drôtených prekážok sa prebojovali k štábu talianskej armády pri Kostanjevici. Pri úspešnej rakúsko-uhorskej a nemeckej ofenzíve proti talianskej armáde v Caporette v októbri 1917 bojovali slovenskí vojaci v prvosledových útočných jednotkách. Táto ofenzíva viedla takmer ku krachu talianskej armády a zastavila sa až na rieke Piava. Rakúsko-uhorská armáda podnikla na tomto úseku frontu svoju poslednú veľkú ofenzívu 15. 6. 1918. Talianske jednotky však útok s pomocou britských a francúzskych jednotiek zastavili. Po siedmich dňoch sa tak skončil ústupom do východiskových pozícií. Táto vojenská akcia stála rakúsko-uhorskú armádu 140 000 obetí. Rieku Piavu sa síce podarilo prekročiť, ale malé predmostie zlikvidoval taliansky protiútok. Práve slovenskí vojaci boli nasadení na najkritickejšie miesto v priestore Ponte di Piave. Inak pokojná riečka Piava sa počas bojov po prudkých dažďoch zmenila na hroznú ríavu. Strhávala pontónové mosty a po zásahoch talianskeho delostrelectva sa v jej vlnách skončili životy mnohých vojakov. Je historickým paradoxom, že na rieke Piave proti sebe stáli na talianskej strane česko-slovenskí legionári a na rakúsko-uhorskej strane Slováci a Česi v mundúroch armády monarchie. Piava urýchlila nespokojnosť a demoralizáciu rakúsko-uhorskej armády. Tisíce slovenských životov, ktoré stála táto ofenzíva, znamenali hlboký zážitok, ktorý vnikol hlbšie do historického povedomia. O „krvavej Piave“ sa skladali smutné piesne a básne. Obete slovenských vojakov na Piave pripomínajú dve pamätné tabule, odhalené v roku 2008 v Ponte di Piava a v roku 2010 na cintoríne v talianskom mestečku Follina.

Veľmi náročným bojiskom bol srbský front. Aj tu bojovali slovenskí vojaci, hoci nie v takom masovom nasadení ako na ruskom fronte. Práve Srbsko, ktoré malo byť ako prvé obsadené, úspešne vzdorovalo

obrovskej vojenskej presile rakúsko-uhorskej, nemeckej a bulharskej armády až do decembra 1915.

Slovenskí vojaci sa dostali v roku 1916 aj na rumunský front. Bojovali v ťažkom teréne zimných Karpát. Rumunsko síce bolo porazené, no prebiehal cezeň rusko-rumunský front, takže sa na jeho území bojovalo ďalej. Menšie skupiny slovenských vojakov sa dostali dokonca až na nemecko-francúzsky front. Vysoké bojové nasadenie slovenských vojakov na frontoch prvej svetovej vojny si všimli ich velitelia, ktorí ich za to verejne pochválili. Franz Conrad von Hötzendorf napísal následníkovi trónu Karolovi v decembri 1915, že slovenskí vojaci „*bojovali hrdinsky a často javili oduševnené zmýšľanie, patriotizmus a vernosť dynastii*“. Statočnosť a obetavosť slovenských vojakov sa dala využiť v politike. Veď verné služby by sa mali oceniť. Odpoveďou boli neurčité sľuby uhorskej vlády o tom, že po víťaznej vojne sa situácia Slovákov a vôbec národností zlepší, ale ak sa nebudú stavať proti pojmu Uhorska ako maďarského národného štátu. Pri slovenských vojakoch sa stretávame s paradoxom. Na jednej strane si verne plnia povinnosti, riskujú životy a zdravie za kráľa a vlasť. Na druhej strane však v nich rástli protivojnové nálady. Postupne si uvedomili, že vlečúca sa vojna neprináša zlepšenie ich postavenia, naopak. Únava z vojny, z chorôb a hladu postupne prerastala do vzdoru. Z poslušných vojakov sa tak stali potenciálni rebeli. Tieto nálady ešte posilnila situácia v Rusku, ktorým v roku 1917 otriasli dve revolúcie. Ak si vlády Nemecka a Rakúsko-Uhorska mysleli, že boľševická revolúcia je vlastne oslabenie bojujúcej Dohody a bude ju možné využiť v prospech ich záujmov, bol to krátkodobý pohľad. Ústredné mocnosti boli ekonomicky vyčerpané. Zdroje pre vedenie vojny sa scvrkli a mobilizovaní boli už 17-roční chlapci. Navyše rakúsko-uhorskí zajatci, ktorí sa po uzavretí separátneho mieru s boľševickým Ruskom v Brest-Litovsku 3. 3. 1918 dostali späť do monarchie, museli prejsť dlhou karanténou. Ani tá ich však nedokázala zbaviť nechuti bojovať a umierať. Boli to práve slovenskí vojaci 71. pešieho pluku, ktorí sa vzbúrili proti svojej vojenskej vrchnosti a predpísanému osudu v srbskom mestečku Kragujevac. Nespokojnosť bola všeobecná. K pluku bolo zaradených asi 2400 slovenských vojakov, ktorí sa vrátili z ruského zajatia. Vojaci mali z Kragujevaca odísť na taliansky front. Drobných konfliktov pribúdalo a napätie sa zvyšovalo. Nasadený agent vojenskej spravodajskej služby hlásil v máji 1918, že skupina vojakov spievala zakázanú

pieseň „*Nad Tatrou sa blýska*“, a volali „*Nech žijú Slovania!*“, „*Preč s Uhorskom!*“

Pomník
popraveným
slovenským
vojakom
v Kragujevac

Vojenská vzburá v Kragujevac

V nedeľu 2. júna 1918 večer sa jeden z vojakov Martin Riljak oneskoro-
ril z vychádzky. Po konflikte s veliteľom izby sa na jeho obranu postavili
ďalší slovenskí vojaci zo stotín, určených na front. S pokrikom „*Horsa,
vezmite pušky, teraz bojujeme za slobodu!*“ sa chopili zbraní. Vzbúrení
vojaci obsadili kasárne nováčikov a dostali sa do mesta Kragujevac. Ich
počet dosiahol asi 500. K dispozícii mali asi 500 pušiek a niekoľko guľo-
metov. Na železničnej stanici prerušili trať telegrafné a telefónne vedenie.
Ich cieľom bolo zmocniť sa muničného skladu, pretože v kasárňach ne-
bol dostatok streľiva. Boli by ho dosiahli, no veliteľ náhradného práporu
podplukovník Arthur Marx včas zorganizoval guľometný oddiel a oddiel
horského delostrelectva, ktorý okamžite nasadil proti vzbúrencom. Tí do-
kázali presile vzdorovať do 3. 6. 1918. O piatej hodine ráno boli obsadené
kasárne i mesto. Vzbúrení sa napokon vzdali. Ich straty boli šesť padlých
a traja ťažko ranení. A. Marx chcel najprv popraviť každého desiateho
vzbúrenca. To by znamenalo asi päťsto mŕtvych. Napokon sa zriadila
komisia, ktorá prípad narychlo vyšetrila. Za vodcu vzbury bol označený
rotmajster Viktor Kolibík, rodák z Dlhého Poľa. Dňa 8. 6. 1918 stálo pred
stanným súdom 81 obvinených. Z nich 44 odsúdil na trest smrti, ostatných
na dlhoročné väzenie. Odsúdencov viedli cez Kragujevac na Stanovljan-
ske pole. Problém bol zostaviť popravnú čatu. Túto úlohu prijali vojaci

z bosniansko-hercegovinského pluku. Väčšina odsúdených si odmietla zaviazat' oči pred popravou. Ozvali sa aj výkriky: „*Našu smrť draho zaplatíte!*“ Kragujevacský ortieľ bol najprísnejšie potrestanou vzbúrou v rakúsko-uhorskej armáde. Neprimeraná krutosť trestu bola zúfalým pokusom zachovať disciplínu v radoch armády monarchie za cenu obety málo cenených slovenských životov. Tragickú udalosť kragujevackej vzbúry pripomína pamätník v Kragujevaci, odhalený 27. 9. 1924 za prítomnosti asi 30 000 ľudí. Mená popravených na pylóne pamätníka boli uvedené s chybami a niektoré v českom prepise. Nové tabule so správnymi menami popravených boli odhalené až 27. 9. 2002. Okrem vojenských vzbúr sa nespokojnosť vojakov prejavovala v častých dezerciách. Dezertéri sa väčšinou ukrývali v blízkosti svojich rodín, prípadne odchádzali na odľahlé miesta do lesov. Tak sa tvorili tzv. zelené kádre, ktoré predstavovali silný potenciál. Zelené kádre sa sústreďovali najmä v Malých Karpatoch v horách pri pezinskej Babe. Neskôr po vzniku Česko-Slovenska tvorili časť slovenských dobrovoľníckych jednotiek.

Poriadok a disciplína sa dali udržať iba násilím. Bol to jeden z prejavov blízkeho konca monarchie. Veď vojenské vzbúry v rakúsko-uhorskej armáde boli v roku 1918 už častým zjavom – Boka Kotorská, Rumburk, Bratislava, Trenčín, Lučenec. Reťaz vzbúr uzatvorila vzbura v Prešove, ktorá bola potrestaná takmer rovnako prísne ako kragujevacská. Vzbura sa začala v noci z 31. 10. na 1. 11. 1918. Slovenskí vojaci zo 67. náhradného pešieho pluku, vedení navrátilcami z Ruska, sa vzbúрили proti dôstojníkom a začali demolovať a rabovať prešovské obchody. Proti vzbúrencom zasiahlo veliteľstvo pluku. Už počas noci bolo pochytených a uväznených asi 300 vojakov. Maďarskí dôstojníci zriadili štatársky súd, ktorý bez vyšetrenia odsúdil na smrť 41 vojakov. Poprava sa konala na prešovskom námestí. Niektorí odsúdenci sa zo zúfalstva pokúsili prelomiť strážny kordón a tak si zachrániť život. Gulčky z pušiek ich však zasahovali na úteku.

Rakúsko-uhorská armáda stratila na bojiskách prvej svetovej vojny 1 016 200 padlých. Z toho bolo 69 700 padlých slovenských mužov. To znamená, že slovenský podiel na padlých v rakúsko-uhorskej armáde dosiahol 6,86 %. Nebolo zriedkavosťou, že zo zmobilizovaných slovenských obcí prežilo iba 30 %. Napríklad v Detve sa zo 600 mužov vrátilo z frontu domov iba 24 %. Nezanedbateľný bol aj počet

**Prešovská
vzbura**

**Ruská armáda
na východnom
Slovensku
1914, 1915**

zmrzačených, ktorých ostalo na Slovensku po vojne 61 680 a pre svoj hendikep boli odsúdení na živorenie a často aj žobranie. Ak si prvá svetová vojna vyžiadala na Slovensku vysoké obete z radov vojakov, paradoxne bola pre ľudí viac vzdialenou hrozbou. Ľudia ju pocítovali skôr v rapidnom zhoršovaní životnej úrovne a v príchode veľkého počtu ranených vojakov, ktorí zaplňali nemocnice, napríklad v Trenčíne alebo v Ružomberku. Priamy dotyk slovenského územia s vojnou sa týkal menšieho územia sa severovýchode Slovenska. Ruský generál Alexej A. Brusilov po víťazstvách v Haliči vydal rozkaz, aby ruská armáda začala 20. 11. 1914 útok cez Karpaty smerom na územie Slovenska. Ruské vojská prenikli cez Užský priesmyk a postupovali údolím Cirochy. Dňa 22. 11. 1914 obsadila Sninu a o deň neskôr mestečko Humenné a 1. 12. 1914 aj Bardejov. O týždeň sa ruské vojská pod tlakom rakúsko-uhorských vojsk stiahli na hlavný hrebeň Karpát. Sen o prieniku do maďarskej nížiny, do srdca Uhorska smerom na Budapešť sa stal takmer realitou. Nasledovala rakúsko-uhorská ofenzíva, ktorá sa však rýchlo vyčerpala a protiofenzíva Brusilovovej armády, ktorej sa opäť podarilo prebiť na územie Slovenska. Ruské vojská boli 4. 2. 1915 v Medzilaborciach a priblížili sa opäť k Bardejovu. S touto druhou Brusilovovou ofenzívou je spojená udalosť, ktorá sa odohrala na slovenskom území v okolí Stebníckej Huty severne od Bardejova. Českí vojaci 28. pražského pluku, spolu asi 1400 mužov, sa bez boja vzdali ruským vojakom. V Karpatoch sa bojovalo ďalej až do začiatku mája 1915, keď rakúsko-uhorským vojskám prišla na pomoc väčšia nemecká ofenzíva, ktorá vytlačila ruské vojská za Karpaty. Hmatateľná blízkosť ruskej armády vyvolávala vo veľkej časti slovenských politikov i u obyčajných ľudí nádeje, že ruská vojenská prítomnosť vlastne vyrieši mnohé otázky, na ktoré nevedeli alebo sa ani neodvažovali pomyslieť. Rozšírená bola predstava o veľkej slovanskej ríši, ktorej súčasťou by bolo aj Slovensko. Obrovské zmätky, ktoré priniesli dve revolúcie v roku 1917, však pochovali nádeje, že Rusko sa bude aktívnejšie podieľať na organizácii Strednej Európy.

Vojnové hospodárstvo

V Rakúsko-Uhorsku sa zaviedlo vojnové hospodárstvo. To v praxi znamenalo rozsiahle zásahy štátu do ekonomického života s cieľom zvýšiť výrobu v prospech frontu a súčasne udržať výrobu v prospech obyvateľstva. Výroba, distribúcia, spracovanie, doprava i predaj tovarov podliehal obmedzujúcim úpravám. Ešte v roku 1914 sa hospo-

dárilo relatívne normálne, ale rok 1915 už možno označiť v pravom zmysle za vojnový. Priemyslu začali chýbať suroviny a kvalifikované pracovné sily. Front si však žiadal neprerušené a čoraz väčšie dodávky. Priemyselná výroba sa rozširovala. Pri nedostatku potrebných farebných kovov sa siahlo na rekviráciu zvonov z kostolných veží, ale aj medených striech. Rekvirovaný bol aj mosadzný a medený kuchynský riad. Hľadali sa náhradné zdroje. Tak sa presadili drevené podrážky na topánky a bavlnu nahrádzala prhláva. Obrovský prepad zaznamenala poľnohospodárska výroba. Odchodom mužov do armády ostávali polia často neobrobené a znižovali sa stavy domácich zvierat. Postavenie vidieckeho obyvateľstva ešte zhoršovali rekvirácie obilia a poľnohospodárskych plodín. Chýbajúce mužské pracovné sily v poľnohospodárstve a v priemysle začali nahrádzať ženy. Tento fenomén bol dôležitý z hľadiska ich spoločenského postavenia. Ukázalo sa totiž, že dokážu zastávať veľkú časť tých profesií, ktoré boli dovtedy iba mužskou doménou. Okrem žien sa využívali ako pracovná sila útvary armády a vojnoví, najmä ruskí zajatci. V priemysle sa tolerovala aj práca detí mladších ako 14 rokov. Spotreba obyvateľstva sa regulovala zavedením lístkového pridelového systému. Ak jeden obyvateľ Rakúsko-Uhorska priemerne spotreboval 380 g múky denne, v roku 1917 to v Rakúsku bolo 165 g a v Uhorsku 220 g. Ceny za základné veci dennej spotreby sa zvyšovali, no kúpna sila rakúsko-uhorskej koruny klesala. V takýchto podmienkach prekvalifikoval čierny trh, špekulácia a úžera. Tieto javy sa štátu aj napriek viacerým opatreniam nepodarilo do konca vojny odstrániť. Vojnové hospodárstvo vytvorilo vrstvu vojnových zbohatlíkov, ktorí ťažili z vojnovkej konjunktúry, a súčasne rozrastajúcu sa masu chudobných obyvateľov, ktorí stratili svoj pôvodný sociálny status. V porovnaní s rokom 1913 klesla do roku 1918 životná úroveň v priemere až o 50 %. Veľmi kritickým bol rok 1917, keď veľké letné suchá zničili veľkú časť úrody. Hlad sa stal súčasťou každodenného života obyvateľstva miest i vidieka. Vyjadrením nesúhlasu a volaním po riešení neúnosnej situácie boli generálne štrajky v januári 1918 a v júni 1918, ktoré jasne ukázali na radikalizáciu robotníctva. Obrovské zmeny, ktoré prinášala vojna, sa netýkali iba sociálnych a hospodárskych vzťahov, ale aj morálky obyvateľstva. Vojna ako každodennosť rozrušovala a relativizovala hodnoty tradičnej morálky, vnucovala ľuďom také správanie a také postoje, ktoré by za iných okolností nezastávali. Mala zhubný vplyv na hodnotovú

orientáciu jednotlivcov i celých skupín obyvateľstva.

3. Domáci odboj

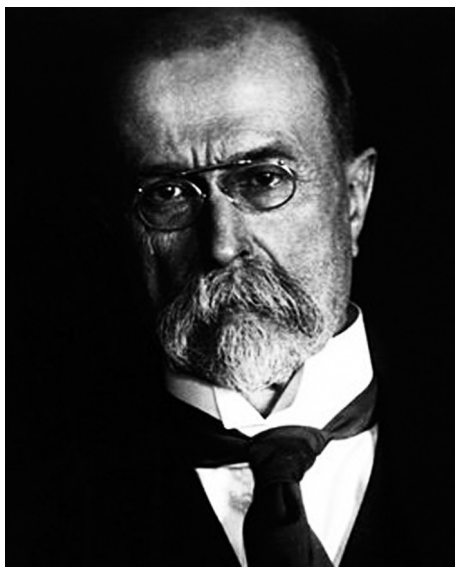
Slovenské snahy o zmenu V slovenských pomeroch je ťažko hovoriť o domácom odboji počas prvej svetovej vojny. Málopočetnosť slovenskej inteligencie, hospodárska nerozvinutosť a civilizačná zaostalosť, absencia väčšieho mestského centra, represívne opatrenia štátnej moci, to všetko znemožňovalo, aby sa tu rozvinuli odbojové aktivity v pravom slova zmysle. Oficiálna politická línia slovenskej politiky bola lojálna k monarchii a k jej úsiliu. Iný názor by vláda považovala za nepriateľský, trestný čin. Ešte v roku 1914 zasadali v laviciach uhorského snemu traja slovenskí poslanci, zvolení v roku 1910: Ferko Skyčák, Pavol Blaho a Ferdiš Juriga. F. Skyčák sa však ešte v roku 1914 vzdal mandátu. P. Blaho poslednýkrát vystúpil v parlamente v roku 1915. Potom bol hospitalizovaný až do leta 1917 a v roku 1918 sa napriek očakávaniam neangažoval. Ostával teda iba Ferdiš Juriga ako posledný aktívny slovenský poslanec uhorského snemu. Ten sa usiloval na pôde snemu a vo svojich novinových článkoch zúročiť slovenský vklad do vojny na splnenie niektorých slovenských požiadaviek, no táto snaha nič nepriťahala. Skupiny slovenskej inteligencie sa stretávali najmä v Martine (Matúš Dula), Ružomberku (Andrej Hlinka, Vavro Šrobár), Bratislave (Ferdíš Juriga), Budapešti (Emil Stodola) a vo Viedni (Kornel Stodola, Milan Hodža). Pri stretnutiach platili zásady konšpirácie. Aj tak sa iba ťažko darilo uniknúť sľedivým očiам policajných detektívov.

Zrod odboja v českej časti monarchie Podmienky na vytvorenie domáceho odboja boli oveľa priaznivejšie v českých krajinách. Bola tu široká báza českej národne uvedomelej inteligencie, dobre vybudovaná sieť spolkov, vlastná vyprofilovaná politická štruktúra, rozsiahla tlač, stredné školstvo, univerzita a veľkomestské centrum v Prahe. Ak mali Slováci v uhorskom sneme troch poslancov, Česi mali v ríšskej rade vo Viedni podľa volieb z roku 1911 celkovo 108 poslancov. Lepšie podmienky umožňovali väčšiu akcieschopnosť a koncepcnosť. V auguste 1914 sa profesor Tomáš Garrigue Masaryk vrátil z Holandska, kde nadviazal kontakty s britskými novinármi a historikmi R. W. Setonom-Watsonom a s Wickhamom Steedom. Hneď po návrate zvolal schôdzu svojich priateľov z

pokrokovej strany. U advokáta Václava Boučka sa tak začal stretávať okruh ľudí, ktorí debatovali o situácii a hľadali východiská pre českú politiku. Tento okruh sa postupne rozrastal, no vylučovali sa z neho českí katolíci aktívni v politike. Nedôverovali im, pretože ich vzťah k dynastii Habsburgovcov a k Rakúsko-uhorskej monarchii považovali za príliš lojálny a pozitívny. K tomu sa pridružovali aj ideologické predsudky.

Masaryk na tajných stretnutiach predkladal dokumenty priamo z „viedenskej kuchyne“ – správy o zasadnutiach rakúskej vlády, ministerské výnosy, situačné správy. Tieto cenné správy získaval od Juliusa Kovandu, sluhu, ktorý pracoval u vtedajšieho rakúskeho ministra vnútra Karla Heinolda-Udyňského. Minister Heinold si prinášal domov dokumenty. Kovanda využil jeho nepozornosť, v noci ich odpisoval a dával k dispozícii predstaviteľom rodiaceho sa odboja. Tento neceniteľný zdroj informácií, ktorý trval do konca roka 1915, pomohol jasnejšie odhaliť ciele protivníka a súčasne formulovať vlastné ciele.

Získ tajných informácií

Tomáš Garrigue Masaryk

V novembri 1914 Masaryk oznámil na jednej z tajných schôdzok, že treba organizovať rozvetvený odboj doma i v zahraničí, tento odboj má byť zameraný na vytvorenie samostatného „českého štátu“, doplneného o Slovensko. Varianty boli tieto: Ak ústredné mocnosti vojny vyhrajú, Česi nedostanú nič. Ak prehrá Rakúsko-Uhorsko, vytvorí sa

Plány na vytvorenie česko-slovenského štátu

český národný štát. Ak prehrá aj Nemecko, bude český štát s historickými hranicami aj so Slovenskom. Myšlienka samostatného česko-slovenského štátu tak bola realizáciou maximalistického českého politického programu. Nadväzovala na predchádzajúcu českú politiku a myšlienku česko-slovenskej a širšie slovanskej vzájomnosti. V českom prostredí však ideovo vychádzala z koncepcie národnej, kmeňovej jednoty Čechov a Slovákov. Česká orientácia „českoslovanská“, ktorá počítala so zachovaním Rakúska ako ochrany pred silnejúcim Nemeckom, sa tak od neho definitívne odpútala a konkretizovala na „československú“ s cieľom dosiahnuť vlastnú štátnu samostatnosť. Variant samostatného českého štátu bez Slovenska by bol pre Čechov menej výhodný. Takýto štát teoreticky mohol existovať, no v rámci strednej Európy by bol veľmi malý a navyše zvonka i znútra oslabovaný nemeckým žvlom. Slovensko mu otváralo cestu na východ smerom na Balkán a k Rusku. Domáci slovenskí politici boli v koncepcných veciach a hľadaní východísk v štátoprávnej oblasti opatrnejší. Nebolo to len pre nerozvinutosť slovenskej politiky v uhorských pomeroch, ale aj preto, že na rozdiel od Čechov sa nemohli oprieť o existenciu vlastnej historickej štátnosti. Boli pevne včlenení do uhorskej štátnosti. Nemohli teda jednoznačne argumentovať historickým právom. Ostávalo právo prirodzené, argumentácia sebaurčovacím právom národa. Myslieť na česko-slovenský štát bolo skôr utopickým snom.

**Odchod
T. G. Masaryka
do cudziny,
vzrik českej
„maffie“**

Masaryk odišiel 18. 12. 1914 do Talianska a Švajčiarska s úmyslom vrátiť sa ešte späť do Prahy. Ukázalo sa však, že návrat je nemožný a musí ostať v exile. Skutočnosť, že už v tejto fáze sa jasne myslelo na Slovensko, dokazuje fakt, že Masaryk si do cudziny bral aj mapu Slovenska so zakreslením jeho hraníc, najmä južných. Živá bola aj myšlienka úzkeho koridoru, ktorý mal spájať budúci česko-slovenský štát s budúcim štátom južných Slovanov a súčasne oddeľovať Maďarsko od Rakúska. Koridor mal viesť od Bratislavy cez Burgenland až na územie Slovinska. Iniciátormi tejto myšlienky boli juhoslovanskí aktívisti. Masaryk sa tejto myšlienky pridržiaval počas pobytu v zahraničí, no pre kategorický nesúhlas Talianska nebolo možné vec koridoru presadiť a neprešla ani na povojnovej mierovej konferencii. Po odchode Masaryka tajné stretávania skupiny českých politikov neprestali. Vytvoril sa tajný výbor, ktorý dostal názov „maffie“ podľa vzoru sicílskej

mafie. Pravda, cieľom českej „maffie“ nebola teroristická činnosť, ale skôr získavanie spravodajských informácií, vytvorenie informačného mostu medzi zahraničným a domácim odbojom a príprava na vznik česko-slovenského štátu. Boli tu zastúpení Edvard Beneš, Karel Kramář, Alois Rašín, Josef Scheiner, Přemysl Šámal a ďalší.

Činnosť českej „maffie“ neunikla pozornosti rakúskej polície. *Proces s K. Kramářom a spoločníkmi*
V máji 1915 bol zaistený známy rusofil K. Kramář a postupne aj niekoľko ďalších českých politikov. Pôda bola horúca, preto E. Beneš 1. 9. 1915 odcestoval cez Nemecko do neutrálneho Švajčiarska. Proces proti K. Kramářovi a trom spoločníkom Aloisovi Rašínovi, Vincentovi Červinkovi a Josefovi Zamazalovi pred vojenským súdom vo Viedenskom Novom Meste trval šesť mesiacov. Stal sa najdlhšie trvajúcim politickým procesom v Rakúsko-Uhorsku počas vojny. Začiatkom júla 1916 bol vynesený rozsudok, vo všetkých štyroch prípadoch trest smrti. Zatknutie Kramářa a ďalších českých aktivistov ochromilo činnosť „maffie“. Masaryk dúfal, že za ním príde veľa českých politikov, novinárov a kultúrnych pracovníkov, no okrem E. Beneša a poslanca J. Düricha neprišiel prakticky nikto významnejší. Tajné peňažné zbierky na financovanie odboja organizované v domácom českom prostredí nepriniesli očakávané výsledky. Masaryk sa v danej situácii rozhodol, že prostriedky na odboj musí hľadať medzi Slovákami a Čechmi v zahraničí. Tí mali byť súčasne základňou, o ktorú sa rodiaci odboj mal oprieť. Preto brat E. Beneša Vojtěch Beneš bol pod zámienkou štúdia protéz pre vojnových invalidov vyslaný medzi krajanov do vtedy ešte neutrálnych USA. V. Beneš pomery poznal, pretože ako pedagóg navštívil Ameriku už pred vojnou. Z Európy odcestoval v júli 1915.

Dňa 19. 11. 1916 bola zverejnená informácia o vytvorení Českého zväzu v rakúskom parlamente – Ríšskej rade vo Viedni. Išlo o zoskupenie poslancov deviatich politických strán, ktoré sa zaviazali postupovať jednotne podľa väčšinového princípu v národnopolitických a v ústavnoprávnych otázkach. Súčasne s Českým zväzom vznikol Národný výbor ako stály zbor, zložený zo zástupcov českých politických strán. Národný výbor mal byť oporou Českého zväzu a súčasne najvyššou autoritou v tých veciach politického života, ktoré sa vymykajú z kompetencie poslancov parlamentu. Vytvorením Českého zväzu sa ťažisko českej politiky presunulo z mladočeskej strany na agrárnu stranu a *Oživenie aktivity na domácej pôde*

sociálnodemokratickú stranu. Ako sa ukázalo, tento krok bol dôležitý z hľadiska budúcich udalostí. Na druhej strane v sebe niesol reálne riziko využitia rakúskou vládou na prejavy lojality k Rakúsko-uhorskej monarchii. Napriek tomu však možno konštatovať, že sa v českom prostredí vytvorili dôležité organizačné prvky, ktoré pôsobili zjednocujúco a stali sa katalyzátorom českého politického života. Bez nich nie je možné si predstaviť vyhlásenie česko-slovenského štátu 28. 10. 1918.

Výzva českých spisovateľov v Prahe

V máji 1917 nastali jasné znaky zmeny. Keď cisár zvolal po troch rokoch Ríšsku radu do Viedne na 30. 5. 1917, český spisovateľ Jaroslav Kvapil v apríli 1917 pripravil výzvu českých spisovateľov adresovanú českým poslancom v Ríšskej rade. Pod túto výzvu sa postupne podpísalo 222 českých spisovateľov. Výzva spisovateľov sa jednoznačne postavila za uskutočnenie demokratických občianskych práv, za zastavenie perzekúcií, za vytvorenie českého snemu a vyhlásenie amnestie. Dokument obsahuje pasáž, jasne sa dotýkajúcu politickej orientácie: „*Tyto touhy a tato práva národa československého nabývajú nové posily a nového dôrazu dosavadním průběhem války, za níž se dostává příští Evropě nového, demokratického vzezření, a všechna naše politika musí mítí stejně veliké, osvobozující hledisko.*“ Popri termíne „český národ“ tu bol použitý aj termín „československý národ“. Českí poslanci boli dokonca označení za hovorcov československého národa. To svedčí o česko-slovenskej orientácii prebúdajúcej sa domácej českej politiky. Na tom, že sa táto orientácia dostala do výzvy, má zásluhu najmä Slovák Vavro Šrobár, ktorý zhodou okolností práve v apríli 1917 pricestoval cez Budapešť a Viedeň do Prahy. Šrobár rokoval s J. Kvapilom a ďalšími českými aktivistami, aby sa našla vhodná zmienka o Slovensku vo Výzve spisovateľov aj v pripravovanom vyhlásení poslancov, sústredených v Českom zväze. Výzva spisovateľov bola jasnou výzvou poslancom, aby vyjadrili pred parlamentným fórom svoju česko-slovenskú orientáciu.

Vyhlásenie českých poslancov vo Viedni

Krátko pred otvorením zasadnutia parlamentu vo Viedni sa odohral v Prahe a vo Viedni zápas o znenie vyhlásenia českých poslancov. V. Šrobár a Anton Štefánek, ktorí boli v tom čase v Prahe, vynaložili všetko úsilie, aby sa do vyhlásenia dostala zmienka o Slovensku. Šrobár dokonca dostal pozitívne stanovisko k otázke začlenenia Slovenska do českého politického programu od vtedy ešte väzneného Kra-

máňa a Rašína. Ak Šrobár a Štefánek naliehali na českých politikov prítomných v Prahe, M. Hodža, I. Dérer a K. Stodola vyvíjali iniciatívu smerom k českým politikom priamo vo Viedni. Z rôznych návrhov pripravovaného vyhlásenia českých poslancov bol nakoniec na spoločnej schôdzi Národného výboru a predsedníctva Českého zväzu prijatý návrh predsedu agrárnej strany A. Švehlu. V jeho návrhu bolo zakomponované aj Slovensko. Vyhlásenie českých poslancov predniesol na schôdzi parlamentu vo Viedni 30. 5. 1917 predseda Českého zväzu František Staněk. Poslanci v ňom odmietli dualistický model a poukázali na nevyhnutnosť pretvoriť habsbursko-lotrinské mocnárstvo na „*spolkový štát svobodných a rovnoprávných národných štátů*“. Súčasne sa prihlásili k právu národa na sebaurčenie: „*Opírajíce se v této dějinné chvíli o přirozená práva národů na sebeurčení a svobodný vývoj, posílená nadto u nás nezadatelnými právy historickými a státními akty plně uznanými, budeme se v čele svého lidu domáhati sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát, při čemž nelze opominouti ani větve slovenské, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou.*“ Toto ambiciózne vyhlásenie, ktoré požaduje vytvorenie českého štátu na základe sebaurčovacieho práva aj pre „slovenskú vetvu“ československého národa, verejne deklarovalo štátoprávny záujem o Slovákov, žijúcich v Uhorsku.

Niekoľko významných českých právnikov bolo následne poverených, aby vypracovali návrhy ústavy českého štátu. Ich predstava bola pretvoriť habsburskú monarchiu na federáciu národných štátov, ktoré zjednocovala osoba panovníka do personálnej únie. Od tohto konceptu, teda „českého štátu“ so Slovenskom v rámci prebudovanej Rakúsko-uhorskej monarchie k vytvoreniu samostatného česko-slovenského štátu, bol iba malý krok. Veď úsilie zahraničného odboja o presadenie tohto konceptu bolo doma známe. Vyhlásenie poslancov Českého zväzu podnietilo aj poslancov iných nenemeckých národností vo viedenskom parlamente, aby predniesli svoje vyhlásenia. Tak sa prihlásili k slovu Slovinci, Poliaci a Ukrajinci. Už v tejto zárodočnej podobe reálnej reformy monarchie sa ozval hlas proti nej. Za všetkých nemeckých poslancov Rafael Pacher z Liberca protestoval proti tomu, aby milióny sudetských Nemcov boli proti svojej vôli vtierané do nového českého štátneho útvaru. Vyhlásenie českých poslancov otvorilo nové cesty vtedajšej politiky. Oficiálna rakúska politika na ne nebola pripravená, preto ich buď rázne odmietala (nemeckí poslanci vo vie-

denskom parlamente), alebo sa zmohla iba na všeobecné stanoviská (trónna reč cisára Karola z 31. 5. 1917 – vyjadrenie viery v šťastnú budúcnosť monarchie a vytvorenie predpokladov na slobodný národný a kultúrny vývoj rovnoprávných národov, ktoré v nej žijú). Dôležitý moment, že sa Slovensko jednoznačne a otvorene dostalo do zorného uhla českej politiky, mal ďalekosiahle dôsledky. Otázka však stála aj tak, či nejde len o vonkajšie, deklaratívne a viac emotívne stotožnenie sa so Slovenskom, ktorému chýba jeho vnútorné poznanie. Vystihol ju v tom čase v Prahe žijúci A. Štefánek, ktorý na jednej strane vyzdvihoval oduševnenie českej verejnosti za Slovákov, no v liste V. Šrobárovi napísal, že Česi nemajú „*ani dunstu o Slovensku a veľká väčšina ich inteligencie je pravá neinteligencia*“.

**Reakcia
na vyhlásenie
českých
poslancov
v Uhorsku**

Ak vyhlásenie českých poslancov pôsobilo ako rozbuška v rakúskej časti monarchie, nebolo to inak ani v Uhorsku. Maďarská vládna tlač písala o tom, že keď Maďari krvácajú na frontoch a zachraňujú Rakúsko, Česi chcú vylúpiť z koruny sv. Štefana krásnu perlu a obráť Uhorsko o veľký kus územia. Predseda uhorskej vlády I. Tisza napísal predsedovi rakúskej vlády H. Clam-Martinicovi 1. 6. 1917 list, v ktorom žiadal, aby v mene rakúskej vlády odmietol „neslýchane drzé vyhlásenie Čechov“ namierené proti integrite Uhorska. Klub liberálnej Národnej strany práce v Uhorskom sneme sa uzniesol, aby sa na najbližšej schôdzi snemu rozhodne protestovalo proti českým aspiráciám na horné Uhorsko. Zaznel tu dokonca názor, že požiadavky českých poslancov znamenajú formálne vypovedanie vojny. Vo svojom prejave v uhorskom sneme 23. 6. 1917 I. Tisza označil vyhlásenie českých poslancov za smiešne, pretože mu chýba vnútorná cena a sila, aby sa uskutočnilo. Nesmie sa však podceňovať jeho škodlivý účinok: „*Vyhlásenie, podľa ktorého záležitosti oboch štátov monarchie alebo i jedného štátu majú byť prenesené pred zahraničný areopág je v čase mieru vlastizradou. Ako máme takýto čin označiť dnes, keď areopág, na ktorý sa tu apeluje, je až po zuby ozbrojený, prelieva krv našich synov a verejne vyhlasuje, že sa usiluje o naše zničenie?*“ Ďalej Tisza argumentoval, že celá vec je len dôkazom slabosti rakúskej časti štátu. Položil si rečnícku otázku: „*Je ešte dnes v Rakúsku nejaká vláda? Je v Rakúsku dovolené všetko?*“ Jedinému slovenskému poslancovi F. Jurigovi po jeho vystúpení potom 12. 7. 1917 v parlamente Tisza vyčítal, že ani slovom neodsúdil iniciatívu českých poslancov. Súčasne

sa pokúsil iniciovať vyslanie slovenskej delegácie, ktorá mala na deň sv. Štefana kráľa zložiť osvedčenie vernosti uhorskej vláde. Táto akcia však stroskotala pre prezieravosť a neochotu viacerých slovenských politikov angažovať sa v tomto smere. Rakúsky ministerský predseda gróf Heinrich Clam-Martinic zareagoval na národnostné vyhlásenia v parlamente 13. 6. 1917. Apeloval na prítomných slovami: „*Budme predovšetkým Rakúšanmi!*“ Ohradil sa proti veciam, ktoré zasahujú do suverenity ústredných mocností alebo do zvrchovanosti druhého štátu monarchie, teda Uhorska. Českí, slovinskí, ukrajinskí a poľskí poslanci však zotrvali na svojom.

Jar a leto roku 1917 rozhybali stojaté vody politiky v celom Rakúsko-Uhorsku. Nešlo iba o deklarácie a vyhlásenia, veľa vecí sa pripravovalo v skrytosti. Sondovali sa názory, vyberali sa vhodní ľudia. Ešte v júni 1917 si M. Hodža vo Viedni povzdychol, že na Slovensku je „také ticho ako v hrobe“. To ticho však veštilo prichádzajúcu búrku. Práve Viedeň sa stávala pre slovenských politikov v tom čase mimoriadne dôležitým kontaktným miestom. Zhodou okolností tu viacerí z nich vykonávali vojenskú službu. M. Hodža, K. Stodola, I. Dérer, J. Cablk vytvorili tajnú organizáciu, ktorú niektorí nazvali aj slovenská „maffia“ podľa českej „maffie“. Na jej schôdzach sa zúčastňoval aj český bankový úradník a funkcionár spolku Československá jednota Rudolf Pilát a moravský katolícky kňaz Alois Kolísek. Táto spoločnosť vo Viedni diskutovala o aktuálnych politických otázkach, vymieňala si navzájom informácie. Bola dôležitým zdrojom informácií o Slovensku pre českých politikov, najmä poslancov vo Viedni, ale udržiavala slovenské kontakty s predstaviteľmi iných národov monarchie, najmä s Rumunmi, Slovincami a Chorvátmi. Na jednej z porád 21. 7. 1917, kde boli prítomní aj českí poslanci F. Staněk a F. Udržal, sa diskutovalo o južných hraniciach Slovenska. Pričom „*za južnú hranicu ustálený bol bezpodmienečne Dunaj, toto naše more*“. Slovenská „maffia“ vo Viedni udržiavala stály styk so Slovenskom. Pretože v jej prostredí nebol žiaden predstaviteľ slovenského katolícko-konzervatívneho smeru SLS, rozhodla sa nadviazať s nimi kontakt a sondovať spoluprácu. Je zaujímavým paradoxom, že českí katolícki politici mali veľa výhrad k tomu, aby sa česká politika oficiálne hlásila aj k Slovákom a k národom na slovenské územie. Ich náprotivok, slovenskí katolícki politici sa naopak česko-slovenskej orientácii nebránili, hoci videli aj jej rizi-

**Aktivizácia
Slovákov
v roku 1917**